

ДАВЛАТ ИНВЕСТИЦИЯ ХАРАЖАТЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Махмудходжаев Аваз Юнусжонович

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

мустақил тадқиқотчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14377120>

Аннотация. Мақолада Марказлашган молиялаштириш манбалари ҳисобидан асосий капиталга инвестицияларнинг улушлари ўрганилган ҳамда ушбу маблағлар ҳисобидан мамлакатимизда амалга оширилган инвестиция лойиҳалари кўриб чиқилган. Тадқиқот натижалари асосида умумий хулосалар шакллантирилган ва асосий капиталга инвестициялар жалб қилиш ҳамда самарали ўзлаштиришга қаратилган тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: инвестиция, инвестиция лойиҳалари, асосий капитал, функция, интенсив ривожланиш, ишлаб чиқариш саноати, молиялаштириш, марказлашган маблағлар, марказлашмаган маблағлар.

Кириш

Жаҳонда амалиётида иқтисодиётнинг барқарор ривожлантириш борасида, давлат инвестиция харажатларининг энг муҳим шаклларида бири ҳисобланади. Айнан шу сабабдан ҳам, кейинги йилларда марказлашган ва марказлашмаган инвестицияларнинг инвестицион лойиҳалардаги харажатлари умумий ҳажми кўплаб мамлакатларда ЯИМнинг 30-40% ни ташкил этади. Масалан, Жаҳон банки маълумотларига кўра, 2024 йилда Хитойда умумий инвестициялар ЯИМнинг 43% ни, Ҳиндистонда 30% ни, АҚШда эса 21% ни ташкил этган.

Ўзбекистонда ҳам марказлашган ва марказлашмаган инвестициялар иқтисодиётнинг муҳим қисмини ташкил этади. Шунингдек, 2022-2026 йилларга мўлжалланган инвестиция дастурига кўра, марказлашган ва марказлашмаган инвестицияларни ўзлаштириш кўрсаткичлари ошиб бормоқда. Бу кўрсаткичлар мамлакатнинг иқтисодий ривожланишини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга¹. Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2022-2026 йилларга мўлжалланган янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш ва унинг жозибадорлигини ошириш, келгуси беш йилда 120 миллиард АҚШ доллари, жумладан 70 миллиард доллар хорижий инвестицияларни жалб этиш чораларини кўриш белгиланган².

Давлат инвестиция харажатларни молиялаштириш асосан қуйидаги манбалар ҳисобидан молиялаштирилади. Яъни, Ижтимоий соҳа, инфратузилма ва бошқа устувор йўналишлардаги лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш учун ажратилади. Халқаро молия институтлари ва хорижий ҳукумат молия ташкилотларидан жалб қилинган кредитлар ҳисобидан молиялаштирилади. 2024 йил учун Ўзбекистон Республикаси номидан ва Ўзбекистон Республикасининг кафолати остида ташқи қарзларни жалб қилиш бўйича йиллик имзоланадиган янги битимларнинг чекланган ҳажми 5,0 млрд АҚШ доллари миқдоридан белгиланган.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 30 декабрдаги ПҚ-72-сон қарори.

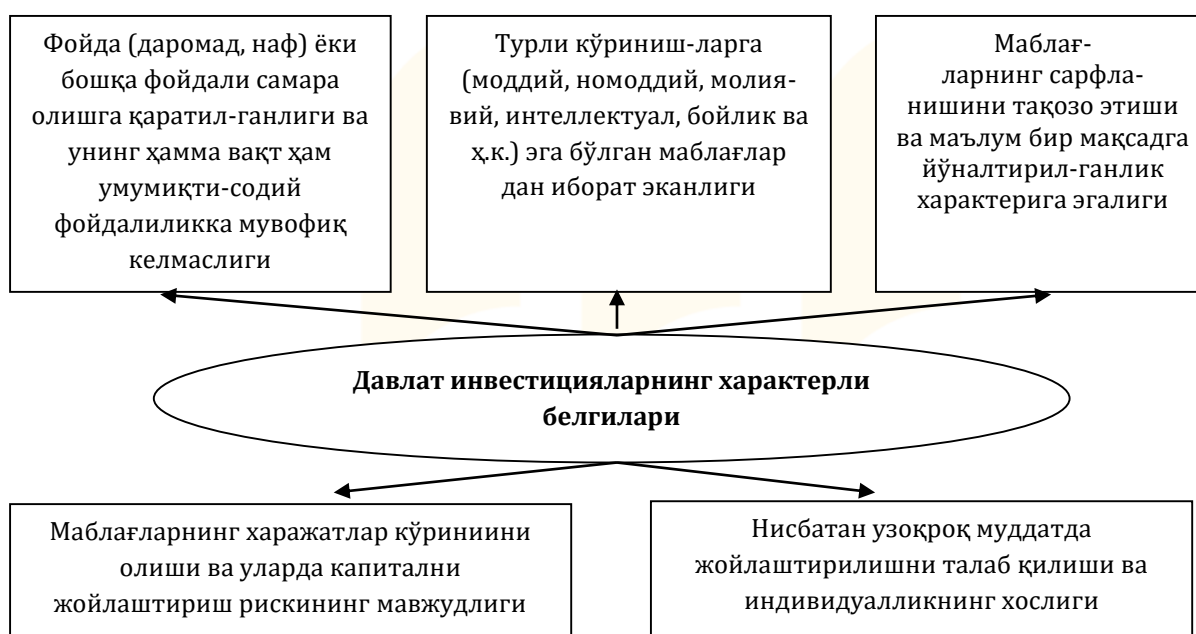
² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 - 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сон.

Давлат инвестиция дастури тармоқлар ва ҳудудларни ривожлантиришнинг тасдиқланган концепциялари ва дастурлари асосида уч йиллик даврга шакллантирилади. Унинг асосий кўрсаткичлари ҳар йили аниқлаштириб ва янгилаб борилади.

Ушбу чора-тадбирлар мамлакатнинг барқарор иқтисодий ривожланишини таъминлаш ва аҳоли фаровонлигини оширишга қаратилган.

Инвестицияларнинг иқтисодий табиати ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва такомиллаштириш мақсадида инвестицион ресурсларни шакллантириш ва фойдаланиш бўйича инвестицион жараёнлар иштирокчилари ўртасидаги вужудга келадиган муносабатларга мувофиқ келиши билан белгиланади. Шунинг учун ҳам, иқтисодий категория сифатида инвестициялар бир неча муҳим функцияларни бажарадики, уларсиз иқтисоднинг тараққий этишини тасаввур этиб бўлмайди.

Инвестицияларнинг мазмун-моҳиятини аниқлаб беришга ўзининг ҳиссасини қўшиши лозим бўлган унинг муҳим характерли белгиларини, янада тушунарлироқ бўлиши учун, уларни 2-расмда қуйидагича кўрсатиш мумкин.

1-расм. Давлат инвестицияларнинг мазмун-моҳиятини аниқлашга хизмат қилувчи ва уларга хос бўлган муҳим характерли белгилар³

Мамлакатимизда макроиқтисодий барқарорликка эришилиши, иқтисодий ва институционал ислохотлар янада чуқурлаштирилиши ва инвестиция муҳитининг яхшиланиши натижасида инвестиция фаоллиги сезиларли даражада кучайиб борди.

Хусусан, Янги Ўзбекистон даврида, 2017-2023 йилларга тегишли бўлган ва Ўзбекистон иқтисодидаги инвестициялар таркиби ва динамикасини характерлайдиган маълумотлар шуни кўрсатадики (навбатдаги бетдаги - жадвал), 2017-2023 йиллар давомида жами инвестициялар ҳажмида Давлат бюджети, бюджетдан ташқари

³ Расм тадқиқот натижаларига кўра муаллиф томонидан ишлаб чиқилган. Уни ишлаб чиқишда, хусусан, ўтган асрнинг 80-йилларидан ҳозирги пайтгача бўлган даврда турли манбаларда (луғатларда, энциклопедияларда, дарсликларда, ўқув қўлланмаларида, монографияларда, диссертацияларда, авторефератларда, қонунларда ва ҳ.к.ларда) инвестицияларга берилган таърифларнинг мазмуни таҳлил қилинган.

фондлар маблағлари ва бошқа марказлаштирилган манбалар ҳисобидан молиялаштирилганларнинг салмоғи 24,7%дан (2017 йил) 15,4%гача пасайиб борганлиги (пасайиш суръати – 63,3%) ва аксинча, марказлашмаган инвестициялар салмоғининг 2017 йилдаги 75,3%дан 2022 йилга 84,6% ортган бўлса 2022 йилдаги 84,6%дан 2023 йилга 87,3% ортганлиги (ортиш суръати – 2,7%) ҳам тўлиқ тасдиқлайди. Ўз ўрнида айтиш жоизки хорижий инвестициялар таркибидан айнан тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар сўнги йилларда сезиларли даражада ўсишини кўриш мумкин.

Давлат инвестиция дастури мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлаш мақсадида шакллантирилади ва амалга оширилади. Бу дастур иқтисодиёт тармоқлари ва ҳудудларни ривожлантиришнинг тасдиқланган концепциялари ва дастурлари асосида уч йиллик даврга мўлжалланади.

Шунингдек, Давлат инвестиция дастури мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлаш мақсадида шакллантирилади ва амалга оширилади. Бу дастур иқтисодиёт тармоқлари ва ҳудудларни ривожлантиришнинг тасдиқланган концепциялари ва дастурлари асосида уч йиллик даврга мўлжалланади.

Бундан ташқари, Давлат инвестиция дастури Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар, саноат ва савдо вазирлиги томонидан манфаатдор вазирликлар, идоралар ва ташкилотлар билан ҳамкорликда ишлаб чиқилади. Дастурга киритиладиган лойиҳаларнинг манзилли рўйхати халқаро молия институтлари, хорижий ҳукумат молия ташкилотлари, Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва бошқа марказлаштирилмаган манбалар ҳисобидан молиялаштириладиган лойиҳаларни ўз ичига олади.

Давлат инвестиция харажатларини молиялаштиришда бюджет номарказлаштириш жараёнларини чуқурлашувига ва маҳаллий бошқарув ҳокимият органларига маблағларнинг мустақил равишда тассаруф этиш ҳуқуқи берилади ҳамда давлат инвестиция дастурлари доирасида умумтаълим мактаблари, мактабгача таълим муассасалари, соғлиқни сақлаш ва мелиорация тадбирлари учун ажратилган маблағларни самарали бошқаришга эришилади.

1-жадвал

Давлат бюджетидан Инвестиция дастурига киритилган объектлари қуриш-таъмирлаш ишлари учун ажратилаётган маблағлар тўғрисида⁴

⁴ Ўзбекистон Республикасининг 2023-2025 йилларга мўлжалланган инвестиция дастурини амалга ошириш чоратадбирлари тўғрисида қарори

T/p	Kўrsatkichlar	Йиллар				
		2016 йил	2020 йил	2021 йил	2022 йил	2023 йил
1.	Ялпи ички маҳсулот	242 495,5	580 203,2	688 936,0	839 989,0	972 701,0
2.	Давлат бюджети харажатлари	44 056,8	131 104,5	149 950,5	188 911,5	202 669,0
3.	Давлат бюджетининг марказлашган инвестиция харажатлари, жумладан:	5 307,6	18 885,0	17 700,0	23 790,0	25 017,0
4.	Ялпи ички маҳсулотдаги улуши, фоизда	2,2	3,3	2,6	2,8	2,5
5.	Давлат бюджети харажатларидаги улуши, фоизда	12,0	14,4	11,8	12,5	12,3

Ушбу жадвалда Ўзбекистон Республикасининг 2016–2023 йиллардаги макроиктисодий кўрсаткичлари, хусусан, Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ), Давлат бюджети харажатлари ва Давлат бюджети инвестиция харажатларининг динамикаси ҳақида маълумотлар келтирилган. Келинг, унинг ҳар бир кўрсаткичига тўхталиб ўтамиз:

Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ): 2016 йилдан 2023 йилгача ЯИМнинг умумий ҳажми сезиларли даражада ўсган. 2016 йилда ЯИМ 242,5 млрд. доллар бўлса, 2023 йилга келиб, у 972,7 млрд. долларга етиб, 4 баробарга яқин ўсишни кўрсатган. Бу Ўзбекистон иқтисодиётининг қувватининг ўсишини ва ривожланишини ифодалайди.

Бундан ташқари, Давлат бюджети харажатлари 2016 йилда 44,1 млрд. доллардан бошлаб, 2023 йилда 202,7 млрд. долларга кўтарилган. Бу давр мобайнида бюджет харажатлари ҳам юксалган, бу давлатнинг ижтимоий ва иқтисодий лойиҳаларга сарфлаган маблағларининг ортишига ишора қилади.

Шунингдек, Давлат бюджети инвестициялари 2016 йилда 5,3 млрд. доллар бўлган, 2023 йилга келиб, 25,0 млрд. долларга кўтарилган. Бу давлатнинг инфратузилма ва иқтисодий ривожланишга инвестиция киритишга катта эътибор қаратаётганини кўрсатади.

Бундан ташқари, ЯИМдаги давлат инвестицияларининг улуши ҳар йили ўсган, 2020 йилда 3,3% ва 2023 йилда 2,5% га тушган, бу мамлакатнинг иқтисодиётининг кўпроқ хусусий сектор ва бозорга йўналтирилишини кўрсатади.

Давлат бюджети харажатларининг ЯИМга нисбати кўпинча 12,0%дан 12,3%гача ўсган. Бу эса, давлатнинг ижтимоий-иқтисодий лойиҳаларга сарфлайдиган маблағлари сонининг барқарорлиги ва ўсишини кўрсатади.

- ЯИМнинг ўсиши ва давлат инвестициялари ҳиссасининг йиллар давомида ўсиши Ўзбекистон иқтисодиётининг кучайганини, давлатнинг ижтимоий-иқтисодий дастурларига сарфлаган маблағларининг ортишига ишора қилади. Бундан ташқари, давлатнинг инвестицияларни молиялаштиришдаги улуши юқори бўлиб, бу халқ фаровонлигини оширишга қаратилган сиёсатнинг самарадорлигини кўрсатади.

Натижада, инвестицияларнинг ўсиши давлат бюджети инвестициялари ҳажми ортиши, айниқса 2023 йилда 25,0 млрд. долларга кўтарилиши мамлакатнинг янги

лойиҳаларга сарфлаган маблағларининг жадал ўсишини кўрсатади.

Шунингдек, бу жадвалдаги кўрсаткичлар мамлакатнинг инвестиция сиёсатининг ривожланиши ва иқтисодий барқарорликни сақлашдаги муҳим қадамларни таърифлайди.

Хулоса

Мамлакатдаги иқтисодий ривожланиш стратегиясининг тўғри йўналишда эканини, шунга кўра, давлат инвестициялари ҳам бўйича янада самарали ва узоқ муддатли натижаларга эришиш имконияти борлигини таъкидлайди.

Шунингдек, инвестициялар жалб қилиш ва самарали ўзлаштиришда қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир: стратегик режалаштириш (асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг мақсад ва вазифалари, бозор таҳлили, мавжуд активларнинг ҳолати ва самарадорлиги ҳ.к.); молиявий баҳолаш (бизнес-режа тузиш ва унинг таҳлили, инвестицияларнинг қопланиши таҳлили, вақт омилини ҳисобга олиш ва лойиҳа самарадорлигини дисконтлаш усуллари асосида баҳолаш, рискларни аниқлаш ва таъсир доирасини баҳолаш ҳ.к.); молиялаштириш манбаларини танлаш (ички ва ташқи манбалар, марказлашган ва марказлашмаган манбалар, давлат дастурлари, салоҳиятли инвесторларни жалб қилиш ва ҳ.к.); инвестицияларни самарали бошқариш, бошқаришнинг замонавий усуллари қўллаш ва мунтазам мониторинг олиб бориш ва бошқалар.

References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 27 августдаги ПҚ-303-сонли «Ўзбекистон Республикаси миллий инвестиция жамғармасини ташкил этиш тўғрисида»ги қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 15 майдаги ПҚ-179-сонли «Учинчи Тошкент халқаро инвестиция форуми ва Хорижий инвесторлар кенгашининг навбатдаги йиғилиши доирасида эришилган келишувларнинг ижросини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори. Доклад о мировых инвестициях за 2023 год Инвестиции в устойчивую энергетику для всех (унстад.орг). 2023 йилда хорижий инвестиция оқими 2022 йилдаги кўрсаткич билан таққослаганда жуда кам ўсишни намоён этди (аниқ.уз).
3. Доклад о мировых инвестициях за 2023 год Инвестиции в устойчивую энергетику для всех (унстад.орг). 2023 йилда хорижий инвестиция оқими 2022 йилдаги кўрсаткич билан таққослаганда жуда кам ўсишни намоён этди (аниқ.уз).
4. Инвестиция фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишнинг яхлит механизми ишга тушди (уза.уз)
5. Халқаро инвестиция форуми бўлиб ўтмоқда (спутникnews.уз).
6. В ООН фиксируют снижение мирового объема прямых иностранных инвестиций (коммерсант.ру).
7. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с 13-го англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 974 с.
8. Долан Э.Д., Дейвид Е. Линдсей. Рынок: микроэкономическая модель: [Пер. с англ.] / Эдвин Дж. Долан, Дэйвид Е. Линдсей. – СПб.: Печатный Двор, 1992. - 496 с.